

KOSMOS

ORGAN POLSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYRODNIKÓW IM. KOPERNIKA
1876–1996

Na początku 1873 roku uroczyste obchodzono 400 rocznicę urodzin Mikołaja Kopernika. Obchody te przyczyniły się w walnym stopniu do ożywienia społecznego ruchu naukowego na ziemiach polskich. Dały wiele energii członkom krakowskiej Akademii Umiejętności, organizacji powstałej w roku poprzednim jako kontynuatorki zasłużonego Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W końcu 1873 roku grono uczonych i działaczy społecznych wystąpiło do Namiestnictwa we Lwowie o rejestrację statutu Towarzystwa Tatrzeńskiego, zrzeszenia żywo zainteresowanego rozpoznaniem fizjografii Karpat.

Uroczystości 19 lutego 1873 roku — dzień urodzin Kopernika — inspirowały grono nauczycieli akademickich uczelni lwowskich do powołania stowarzyszenia specjalistycznego o nazwie Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika. Projekt statutu złożono w Namiestnictwie do zatwierdzenia jesienią 1873 roku. Pod dokumentem podpisali się: prof. dr Teofil Ciesielski, prof. dr Feliks Kreutz, ks. prof. dr Eugeniusz Janota, prof. dr Bronisław Radziszewski, prof. dr Tomasz Stanecki, Henryk Strzelecki (dyrektor Szkoły Lasowej), dr Edward Tangl i prof. Władysław Tyniecki. Statut został zatwierdzony 22 grudnia 1874 roku. Tymczasowy zarząd powołano 17 stycznia roku następnego a dwa dni później — w kolejną rocznicę urodzin Patrona — na walnym zebraniu wybrano stały zarząd z prof. Kreutzem na czele. Formalnie więc PTP im. Kopernika istnieje od 1874 roku, choć wymogom ustawy stało się zadość 19 lutego 1875 roku. Do połowy bieżącego stulecia zwoływano zawsze uroczyste posiedzenia Towarzystwa właśnie w dniu 19 lutego.

Złożonej do rejestracji wersji statutu nie znamy, gdyż nie mamy dostępu do archiwaliów pozostałych we Lwowie. Z tego względu trudno jest zrozumieć powody urzędników Namiestnictwa ociągania się z zatwierdzeniem. Nie omylimy się przyjmując, iż urzędników tych raziło pierwsze słowo nazwy powstającej organizacji: polskie. Inicjatorzy stowarzyszenia byli jednak konsekwentni, zwłaszcza, iż istniał już pewien precedens — w 1869 roku zarejestrowano instytucję zwaną Zjazdy Lekarzy i Przyrodników Polskich. Zapewne przy sposobności zarejestrowano jakąś inną organizację narodowościową i tym samym usunięto istniejącą barierę. Dodajmy do tego, że PTP im. Kopernika nie było organizacją etniczną, a jej wybitnym działaczem przez dziesięciolecia był Rusin — geolog Julian Niedźwiecki, niestrudzony kolporter *Kosmosu*.

Zatwierdzony 22 grudnia 1874 roku statut Towarzystwa zawierał 16 paragrafów. W niniejszej notatce przytaczamy tylko pierwsze sześć odwołując się do tekstu przedstawionego w *Kosmosie* w 1900 roku w artykule Eugeniusza Romera

pt. 1875–1899. *Dwudziestopięciolecie Polskiego Towarzystwa imienia Kopernika*:

„Ustawy Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika we Lwowie.

§ I. Siedziba. Siedzibą towarzystwa jest miasto Lwów.

§ II. Cel. Badanie wszechstronne przyrody kraju ojczystego, wspieranie się wzajemne w pracach naukowych i obeznawanie się z postępem nauk przyrodniczych, staranie się o ich rozwój i rozpowszechnianie.

§ III. Środki. Odczyty na posiedzeniach, wykłady publiczne, biblioteka i muzeum towarzystwa, wydawanie i wspieranie pism odpowiednich, wycieczki naukowe połączone z posiedzeniami zamiejscowymi.

§ IV. Fundusz. Wkładki członków zwyczajnych i nadzwyczajnych, dochody z wykładów publicznych i ze sprzedaży pism towarzystwa, dobrowolne datki.

§ V. Członkowie. Towarzystwo składa się z członków zwyczajnych i nadzwyczajnych, korespondentów i honorowych.

§ VI. Przyjmowanie członków. Członkiem zwyczajnym może zostać każdy pracujący samodzielnie na polu nauk przyrodniczych; członkiem nadzwyczajnym może być każdy zajmujący się w jakikolwiek sposób naukami przyrodniczymi. Tak członków zwyczajnych, jak i nadzwyczajnych przyjmuje towarzystwo na posiedzeniach bezwzględną większością głosów, jeżeli na własne żądanie zostaną przez dwóch członków zwyczajnych poleceni. Na wniosek wydziału mianuje towarzystwo bezwzględną większością głosów na wszelkich posiedzeniach członków korespondentów, którzy mu będą pomocni w zbieraniu materiałów naukowych, tudzież na zgromadzeniach walnych członków honorowych dla uznania ich zasług w dziedzinie nauk przyrodniczych lub w sprawach towarzystwa.”

Ostatni z tych paragrafów, formalnie rzecz traktując, nie zabraniał powoływania na członków przyrodników zamieszkałych w innych zaborach, a nawet w różnych krajach. Skorzystano z tej możliwości na pierwszym walnym zgromadzeniu mianując członkami honorowymi: Adriana Baranieckiego z Krakowa, Jana Baranowskiego z Warszawy (tłumacza i wydawcę dzieł Kopernika), Ignacego Domeykę z Santiago de Chile, Jana Działyńskiego z Paryża i Włodzimierza Dzieduszyckiego ze Lwowa. Zresztą już w 1875 roku na ogólną liczbę 82 członków 4 zamieszkiwało w Królestwie Polskim (w 1899 roku członkami Towarzystwa było 10 przyrodników zamieszkałych w Rosji, a 3 — w Niemczech). W latach późniejszych w periodykach Towarzystwa umieszczali swe prace przyrodnicy z różnych krajów, zawsze traktując to jako wyróżnienie.

W przytoczonym fragmencie statutu nie ma wzmianki o organie Towarzystwa. W paragrafie III wspomniano jedynie: „wydawanie i wspieranie pism odpowiednich”, a w następnym: „ze sprzedaży pism Towarzystwa”. Wiadomo jednak, że na początku zarząd nie dysponował odpowiednimi środkami na druk własnego organu. Korzystano więc z życzliwości zarządu Towarzystwa Aptekarskiego oraz jego organu prasowego — redagowanego wówczas przez Bronisława Radziszewskiego — *Czasopisma Towarzystwa Aptekarskiego*. To właśnie w tym periodyku ukazał się statut PTP im. Kopernika oraz sprawozdanie z pierwszego walnego zgromadzenia nowo powstałej organizacji.

Eugeniusz Romer, znakomity geograf i historyk nauki, we współczesnym szkicu o pierwszym ćwierćwieczu PTP im. Kopernika podał kilka interesujących

szczegółów o narodzinach *Kosmosu*. Odwołujemy się do fragmentu — może nazbyt długiego — jego ustaleń:

„Myśl dalszego korzystania z gościnności *Czasopisma Tow. aptek.* została odrzucona; na posiedzeniu z dnia 8 listopada 1875 uchwalono wydawać pismo, miesięcznik, każdy zeszyt o objętości $2\frac{1}{2}$ arkusza druku. Szczegółowy prospekt wydał dnia 10 stycznia 1876 roku Radziszewski, pierwszy redaktor i niestrudzony do dziś dnia kierownik *Kosmosu*. Mimo tego postanowienia, warunki dla zapewnienia czasopismu pomyślnego bytu wcale nie były dane. Liczba członków, a więc tych, którzy w pierwszej linii do współzawodnictwa w *Kosmosie* byli powołani przekroczyła ledwie cyfrę 80, w tece redakcyjnej spoczywało kilka obietnic opracowania odczytów, wygłoszonych na poprzednich posiedzeniach, zasiłku materialnego z zewnątrz żadnego, a z zewnątrz brakło nawet zachęty. Nadzieje, wyrażone przez Kreutza na razie zupełnie zawiodły — Komisja Fizjograficzna Akademii nie tylko nie powitała z uznaniem ruchu PTP, lecz nawet dwu członków (H. Strzelecki i Włodz. Dzieduszycki), poufnie przez prezesa Akademii Majera uproszeni, starali się odwieść nawet wtedy, gdy po zapadłej już uchwale towarzystwa, pojawił się prospekt i pierwszy zeszyt *Kosmosu* gotowano do druku. Dwudziesty piąty rok mija od pory, gdy PTP poczęło wydawać swój organ *Kosmos*, publikacja ta przechodziła różne chwile; był czas, w którym groziło jej zamknięcie z powodu braku materiału, była też chwila, w której tylko z największą trudnością można było opędzić kosztu tej publikacji, ale właśnie te ciężkie doby rozwoju PTP i jej organu świadczą najlepiej, że *Kosmos* nigdy nie sprawiał konkurencji publikacjom Akademii Umiejętności, natomiast w ostatnich latach wchodzi *Kosmos* po raz drugi w tak świetną fazę rozwoju, napływ materiału naukowego jest tak obfity, że tylko ciągle niepomyślne stosunki materialne PTP nie pozwalają na podwojenie, ba może potrojenie publikacji”.

Z perspektywy lat należy stwierdzić, że obawy Józefa Majera — od 1881 roku członka honorowego Towarzystwa — były bezpodstawne. Akademia Umiejętności drukowała *Sprawozdania Komisji Fizjograficznej* w cyklu rocznym. *Kosmos* pomyślany jako miesięcznik, nie ograniczał się wyłącznie do problematyki fizjograficznej. Drukowano w nim także rozprawy matematyczne, fizyczne, chemiczne, a nawet archeologiczne i ludoznawcze — o ile oczywiście miały jakiś związek z rozpoznaniem przyrodniczym kraju. Do *Kosmosu* napływały liczne rozprawy od członków AU zamieszkających w Krakowie. Zresztą okresy swej świetności organ PTP im. Kopernika zawdzięczał i innym okolicznościom, a przede wszystkim uczestnictwu swych członków w rozwoju podstaw naukowych rodzącego się przemysłu wydobywania i przeróbki ropy naftowej. To przecież głównie przyrodnicy lwowscy w walnym stopniu przyczynili się do zwiększenia produkcji ropy z Podkarpacia, co zresztą skłoniło władze Galicji do subwencjonowania *Kosmosu*, ogłaszającego stosunkowo szybko rozprawy o geologii pokładów ropy naftowej oraz geochemii oleju skalnego. PTP im. Kopernika w Krakowie należało również do organizacji atrakcyjnych, skoro w mieście tym powstał oddział w 1890 roku. Oddział ten należał do najbardziej ruchliwych.

Pierwszy rocznik *Kosmosu*, znakomicie redagowany przez Bronisława Radziszewskiego, otwiera rozprawa prezesa PTP im. Kopernika, geologa Feliksa Kreutza pt. *Rzecz o trzęsieniach ziemi oraz opis trzęsienia ziemi w Galicji wschodniej 1875 r.* Kolejny artykuł o trawieniu kiszkowym został nadesłany

przez Marcellego Nenckiego ze Szwajcarii. W roczniku tym znajdujemy także studium Dominika Zbrożka o *Koperniku*. Całość interesującego materiału drukowano w działach: 1 — rozprawy naukowe, 2 — kronika naukowa, 3 — kronika towarzystw naukowych (w tym także dane o organizacjach działających za granicą), 4 — artykuły okolicznościowe, 5 — piśmiennictwo, 6 — wiadomości bieżące. W zasadzie taki podział utrzymano także w przyszłości i w dużym stopniu decydowało to o atrakcyjności miesięcznika (później kwartalnika). Zmieniano jednak formę przekazu, wprowadzając na przykład w okresie międzywojennym dwie równoległe ogłaszane serie, z których pierwsza drukowała niemal wyłącznie rozprawy. Wtedy było jednak takie zapotrzebowanie społeczne i PTP im. Kopernika potrafiło temu zapotrzebowaniu sprostać. W 1928 roku rocznik 53 przekroczył 1600 stron w dwóch seriach, mimo iż wówczas przyrodnicy nie mieli kłopotów z ogłaszaniem swych prac w periodykach geologicznych, botanicznych i zoologicznych. Atrakcyjność *Kosmosu* jako czasopisma naukowego i upowszechniającego zarazem wiedzę decydowała, że nawet byli zesłańcy, gdy podczas drugiej wojny światowej znaleźli się w oddziałach polskich w Palestynie, podjęli skuteczne działania na rzecz reaktywowania PTP im. Kopernika, łącznie z ogłaszaniem swoich spostrzeżeń przyrodniczych.

Czytelnik, który wziął do ręki ostatni z ogłoszonych w 1995 roku tomów *Kosmosu* zaskoczony jest cyfrą 44, zważywszy iż praktycznie (wyłączając okresy wojen i powojennej stabilizacji) nie było większych przerw w wydawaniu organu PTP im. Kopernika. Otóż w latach 1876–1951 wydano numerowanych 66 tomów. Od 1952 roku zaczęto publikować *Kosmos* w nowej formule — jako czasopismo biologiczne. To właśnie ów nowy organ w latach 1952–1995 ukazał się w 44 tomach. Stanowi to łącznie 110 woluminów. Nie jest to jednak liczba ostateczna. W okresie międzywojennym — jak wspomniano — od 1928 roku wydawano dwie serie o identycznych numerach poszczególnych roczników: *Kosmos Seria A. Rozprawy* i *Kosmos Seria B. Przegląd Zagadnień Naukowych*. Ostatniej serii wydano ogółem 15 tomów. W 1899 roku Towarzystwo wydało jako publikację samodzielną Rudolfa Zuberera i Walerego Siczyńskiego *Spis rzeczy zamieszczonych w pierwszych dwudziestu rocznikach Kosmosu*. W latach 1928–1931 ogłoszono w dwóch częściach *Tom jubileuszowy Kosmosu*. Do tego dodać należy, iż w latach 1955–1961 drukowano *Kosmos. Seria A. Przyroda Nieożywiona* 7 tomów, w latach 1955–1968 14 zeszytów serii: *Zeszyty Problemowe Kosmosu*. Zatem w 120-leciu ogłoszono łącznie 149 tomów. Nie jest to jednak cyfra ostateczna. W okresie międzywojennym redakcja ogłaszała specjalistyczne zeszyty rozpraw z drukowanymi osobno okładkami (np. poświęconych geologii, wynikom badań północnej krawędzi Podola). Istniały także drukowane w *Kosmosie* i w postaci druków samoistnych komunikaty różnych instytucji (np. Instytutu Geofizyki i Meteorologii UJK). Łącznie — w różnych wersjach i mutacjach — było nie mniej niż 200 tomów, mających na karcie tytułowej słowo *Kosmos*.

Wysoki poziom czasopismo od początku zawdzięcza redaktorom, zawsze profesorom wyższych uczelni. Bronisław Radziszewski był redaktorem w latach 1876–1908, a później redaktorem honorowym. Wprawdzie w 1889 roku przekazał on redakcję Antoniemu Rehmanowi i Emilowi Dunikowskiemu, ale w roku następnym ponownie podjął tę odpowiedzialną funkcję. Kolejni redaktorzy

dawnego *Kosmosu* to: Stanisław Tołłoczko, Rudolf Zuber, Stanisław Opolski, Julian Tokarski, Tadeusz Wiśniowski, Benedykt Fuliński, Władysław Szafer, Ignacy Zakrzewski, Stefan Dąbrowski, Jan Grochmalicki. Tom jubileuszowy redagowali Władysław Szafer i Ignacy Zakrzewski.

Kosmos Seria A. Rozprawy w latach 1928–1951 pozostawał pod opieką Ignacego Zakrzewskiego, a po nim Stanisława Kulczyńskiego, Dezyderego Szymkiewicza i Gustawa Poluszyńskiego. Serię *Przegląd Zagadnień Naukowych* w okresie międzywojennym redagował niestrudzony Dezydery Szymkiewicz, dzięki zabiegom którego w *Kosmosie* ukazały się między innymi wykłady habilitacyjne Zygmunta Grodzińskiego (1927 r.) i Leopolda Infelda (1931 r.). Po nim, już po drugiej wojnie światowej, redakcję przejęli: Edward Passendorfer i Jan Zabłocki. I oni również docenili potrzebę druku wykładów habilitacyjnych (ogłosili opracowania Jadwigi Ackermann i Henryka Szarskiego). We wdzięcznej pamięci współpracowników pozostał szczególnie Szymkiewicz, o którym Szafer pisał między innymi:

„W historii Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika odegrał profesor Szymkiewicz szczególną rolę. Jako długoletni członek Zarządu Głównego naszego Towarzystwa, redaktor jego wydawnictw, wreszcie jako prezes Towarzystwa, położył On niespożyte wprost zasługi. Jego to staraniem i pracy zawdzięcza nasze Towarzystwo najważniejsze swe osiągnięcia organizacyjne i naukowe. Wystarczy wspomnieć tu o stworzeniu *Kosmosu B* jako o tej pozycji, która w okresie międzywojennym dała impuls do wspaniałego rozkwitu Towarzystwa. Zapełnianie ram *Kosmosu* i *Wszczęświata* własnymi artykułami i notatkami lub inicjowanie opracowywania artykułów zbiorowych na aktualne tematy było przez szereg lat dziełem Szymkiewicza jako redaktora. Żywym pomnikiem Jego pamięci w zakresie organizowania w łonie naszego Towarzystwa zespołowych prac naukowych w terenie pozostaną wszechstronne badania przyrodnicze, przeprowadzone z Jego inicjatywy, zwłaszcza te, które zespołowo wykonane zostały na północnej krawędzi Podola. Można też powiedzieć bez przesady, że na tle całego czasu istnienia Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika nie było osobistości bardziej niż On zasłużonych dla jego rozwoju”.

O wysoki poziom *Kosmosu* wydawanego od 1952 roku dbali także jego kolejni redaktorzy: Kazimierz Petruszewicz, Włodzimierz Michajłow i Kazimierz L. Wierchowski wraz z gronem członków Komitetu Redakcyjnego. *Kosmos Seria B. Przyroda Nieożywiona* pozostawał początkowo pod opieką Leopolda Infelda, a później Kazimierza Maślankiewicza, zasłużonego i wieloletniego redaktora *Wszczęświata*. Dodajmy, że w ostatnim okresie kadencji Włodzimierza Michajłowa zmienił się profil *Kosmosu*. Wrócono wówczas do formuły czasopisma dostępnego dla wszystkich przyrodników, zarazem prezentując — podobnie jak w okresie międzywojennym w serii *Przeglądu Zagadnień Naukowych* — problemy aktualnie dyskutowane wśród przyrodników różnych specjalności. Zaczęto częściej niż w latach poprzednich podejmować zagadnienia o szczególnym znaczeniu poznawczym, jak na przykład problemy inżynierii genetycznej, ochrony środowiska, ekologii, biologii nowotworów. *Kosmos* nadal jest jednak głównie czasopismem biologów, choć Redakcja dokłada wszelkich starań o znaczne wzbogacenie profilu prezentowanej problematyki.

Pełnego dorobku naukowego, ogłaszanego na łamach *Kosmosu* w latach 1876–1995 nie sposób scharakteryzować w artykule okolicznościowym. W księdze pamiątkowej wydanej na stulecie Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika zestawiono wybór artykułów zamieszczonych w tym organie w latach 1876–1951. Oto wiązki tematyczne przedstawionych tam grup kierunków (niekiedy dyscyplin) przyrodniczych i innych:

Kosmos. Lata 1876–1927: 1 — bibliografia fizjografii i poszczególnych dyscyplin, 2 — filozoficzne i metodologiczne problemy przyrodoznawstwa, 3 — historia nauk przyrodniczych (dzieje poszczególnych dyscyplin, biografie), 4 — muzealnictwo, 5 — archeologia, 6 — monografie i różne dyscypliny przyrodnicze łącznie, 6 — nauki matematyczne, 7 — nauki astronomiczne, 8 — nauki fizyczne, 9 — nauki geofizyczne (fizyka globu ziemskiego, fizyka atmosfery i hydrosfery), 10 — nauki chemiczne, 11 — nauki biochemiczne, 12 — nauki biologiczne (bez paleobiologii): ogólne problemy, nauki botaniczne (łącznie z bakteriologią), 13 — nauki zoologiczne, 14 — nauki paleobiologiczne (ogólnie, paleobotanika, paleozoologia), 15 — nauki antropologiczne, 16 — nauki medyczne, 17 — nauki rolniczo-leśne i sadowniczo-ogrodnicze, 18 — nauki geologiczno-mineralogiczne (geologia; mineralogia, krystalografia, petrografia i geochemia), 18 — geografia i podróżnictwo, 20 — ochrona przyrody, 21 — nauki techniczne. *Kosmos* z lat 1786–1927 był więc w istocie almanachem, w którym przeważały jednak rozprawy fizjograficzne: geologiczne, botaniczne i zoologiczne. Wiele z tych rozpraw, po latach, ma nadal znaczenie poznawcze, a studia nad fauną Bajkału pióra Benedykta i Władysława Dybowskich oraz Jana Grochmalickiego należą do klasyki światowej — numery *Kosmosu* z tymi pracami można dziś znaleźć w specjalistycznych bibliotekach Syberii.

W okresie międzywojennym niektóre sekcje problemowe Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika przekształciły się w specjalistyczne stowarzyszenia naukowe. Wydawało się, że pociągnie to za sobą kryzys *Kosmosu*. Stało się inaczej, o czym dobitnie świadczą przytoczone wyżej słowa Szafera o Szymkiewiczu. Podzielony na dwie serie *Kosmos* przeżywał okres świetności. Jak się okazuje mimo zmiany formy wydawnictwa w istocie nie zmieniono układu przyjętego w pierwszym roczniku przez Bronisława Radziszewskiego. Najlepiej świadczą o tym grupy artykułów umieszczanych łącznie w dwóch seriach ogłaszanych od 1928 roku.

Kosmos *Seria A*. Rozprawy zamieścił w latach 1928–1951 opracowania w następujących grupach: 1 — bibliografia, 2 — historia nauki (dzieje poszczególnych dyscyplin, biografie), 3 — nauki fizyczne, 4 — nauki geograficzne (fizyka globu ziemskiego, fizyka atmosfery, fizyka hydrosfery), 5 — chemia, 6 — nauki biologiczne (bez paleobiologii): nauki botaniczne, nauki zoologiczne, 7 — nauki paleobiologiczne (paleobiologia, paleozoologia), 8 — nauki antropologiczne, 9 — nauki medyczne, 10 — nauki rolniczo-leśne (rolnictwo, leśnictwo, gleboznawstwo), 11 — nauki geologiczno-mineralogiczne (geologia; mineralogia, krystalografia, petrografia i geochemia), 12 — geografia.

Kosmos *Seria B*. Przegląd Zagadnień Naukowych w latach 1928–1948 zamieścił opracowania w grupach problemowych: 1 — bibliografia przyrodnicza, 2 — filozofia przyrodoznawstwa, 3 — historia nauk przyrodniczych (dzieje poszczególnych dyscyplin, biografie), 3 — muzealnictwo, 4 — zbiory biblioteczne,

5 — organizacja nauki, 6 — nauki matematyczne, 7 — astronomia, 8 — nauki fizyczne, 9 — nauki geofizyczne (fizyka globu ziemskiego, fizyka atmosfery i hydrosfery), 10 — fizykochemia, 11 — nauki chemiczne, 12 — biochemia, 13 — nauki biologiczne (bez paleobiologii): ogólne problemy, nauki botaniczne, nauki zoologiczne, 14 — nauki paleobotaniczne (paleobotanika, paleozoologia), 15 — nauki antropologiczne, 16 — medycyna, 17 — nauki rolnicze (rolnictwo, gleboznawstwo), 18 — nauki geologiczno-mineralogiczne (geologia; mineralogia, petrografia, geochemia), 19 — geografia, 20 — ochrona przyrody.

Zestawienia powyższe wskazują, że Radziszewski wypracował program pracy redakcyjnej *Kosmosu* z idealnym wycuciem trendów rozwojowych nauk przyrodniczych. Znakomitym kontynuatorem jego linii wydawniczej był Szymkiewicz, działający jednak — poza kilkuletnim okresem kryzysu gospodarczego — w nieporównanie lepszych warunkach bytu materialnego PTP im. Kopernika.

Nowy *Kosmos* w swoich dwóch seriach: biologicznej i przyrody nieożywionej, a później już o charakterze czasopisma ogólnoprzyrodniczego różni się w istotny sposób od czasopisma poprzedniego. Zgodnie z zapotrzebowaniem drukuje opracowania wybitnych specjalistów, ale przeznaczone dla szerszego grona zainteresowanych, a w tym osób pracujących naukowo, miłośników przyrodoznawstwa, studentów. Poszczególne zeszyty specjalistyczne (tzn. poświęcone wybranym grupom problemów) są — z uwagi na wysoką cenę — czytane głównie w bibliotekach instytutowych i publicznych. Czytelników przyciąga także atrakcyjniejsza niż przed laty szata graficzna.

W porównaniu z pierwszym *Kosmosem* w czasopiśmie publikowanym od 1952 roku brakuje przede wszystkim sprawozdań z bieżącej działalności PTP im. Kopernika. Materiał ten — zresztą w nader szczątkowej formie ukazuje się we *Wszechświecie* — jest niezbędny głównie do propagandy celów podstawowych stowarzyszenia. Praktycznie także umknęły z pola widzenia wykłady habilitacyjne, zawsze interesujące dla szerszego grona specjalistów. Na łamach nowego *Kosmosu* nie ma również referatów prezentowanych na dorocznych zjazdach sekcji specjalistycznych Towarzystwa: Speleologicznej, Dydaktyki Biologii, Chiropterologicznej. Przez sekcje te PTP im. Kopernika ma szersze kontakty międzynarodowe, tak przecież niezbędne do prawidłowego rozwoju współczesnego przyrodoznawstwa.

Inicjatorzy Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika w statucie zatwierdzonym w 1874 roku pisali, że celem organizacji jest badanie wszechstronne przyrody kraju ojczystego, wspieranie się wzajemne w pracach naukowych i obeznawanie z postępem nauk przyrodniczych, staranie się o ich rozwój i rozpowszechnienie. Materiał zawarty w 110 rocznikach podstawowego nurtu organu Towarzystwa wskazuje, że w latach 1876–1995 zasadniczy cel realizowany był pomyślnie. Członkowie i sympatycy Towarzystwa, głównie za pośrednictwem *Kosmosu*, walnie przyczynili się do współczesnego rozkwitu nauk przyrodniczych.

Zbigniew Wójcik
Chłodna 15 m 1022
00-891 Warszawa